

Atkritumu audits mājsaimniecībām

2019

Metodiskais materiāls tapis Interreg V-A Igaunijas–Latvijas pārrobežu sadarbības programmas 2014.–2020. gadam projektā Nr. Est-Lat 65 “Otrreizēja atkritumu izmantošana, pielietojot mākslu un amatniecību” (WasteArt). Materiāla izstrādi finansē Eiropas Reģionālās attīstības fonds ar Vidzemes plānošanas reģiona līdzfinansējumu.

Autori: Daniels Trukšāns (Vides izglītības fonds, Ekoskolu programma), Vidzemes plānošanas reģions sadarbībā ar Vides risinājumu institūtu, SIA “ZAAO”, Tipu Dabas skolu (*Mittetulundusühing Tipu Looduskool*, Igaunija), Veru pašvaldību (*Võru Vallavalitsus*, Igaunija) un Pelvas pašvaldību (*Põlva Vallavalitsus*, Igaunija).

Materiāls atspoguļo autoru viedokli. Programmas vadošā iestāde neatbild par tajā ietvertās informācijas iespējamo izmantošanu.

Materiālā izmantoto ikonu autors: Freepik un Smashicons no www.flaticon.com; pixabay.com

Pieejā “prom no acīm, prom no prāta” ir ērts veids, kā domāt par atkritumiem, bet tas nekādi nepalīdz risināt ar tiem saistītās vides, sociālās un ekonomiskās problēmas. Dabā atkritumi nerodas, bet cilvēku radītā pasaulē to kļūst aizvien vairāk.

Eiropas Savienības valstīs **gadā** tiek radīti **ap 2,6 miljardiem tonnu atkritumu**. Arī Latvija dod savu artavu, piemēram, 2014. gadā Latvijas iedzīvotāji radīja ap 2,6 miljoniem tonnu atkritumu.¹ Tas ir tikpat daudz, cik sver 460540 Āfrikas ziloņu. Tas ir iespaidīgs atkritumu apjoms, kas katru gadu turpina pieaugt. Turklāt lielākā daļa daudzās valstīs (Latvijā 72 %) nonāk atkritumu poligonos vai – sliktākos gadījumos – kādā mežā, pļavā, upē vai jūrā.

Eiropas Savienības (ES) direktīva² nosaka, ka līdz 2035. gadam visām dalībvalstīm būtiski jāsamazina poligonos apglabāto atkritumu daudzums. Ja mēs gribam **saglabāt tīru un drošu vidi** sev un nākamajām paaudzēm, kā arī **ietaupīt savu naudu** (gan nepērkot nevajadzīgas lietas, gan maksājot mazāk par atkritumu apsaimniekošanu), jārikojas tagad.

Mājās pavadām lielu daļu sava laika, līdz ar to tās **atspoguļo arī mūsu ikdienas paradumus un rada zināmas ietekmes uz vidi**, tai skaitā atkritumu jomā. Šajā materiālā soli pa solim izklāstīts, kā **ģimenei** īstenot **atkritumu auditu** un novērtēt, cik lielu “atkritumu kalnu” jūs radāt savā mājā un ko jūs varat darīt, lai to mazinātu. Lai izdodas!

Audita materiāla izstrādātāji:

Daniels Trukšāns

Vides izglītības fonds / Ekoskolu programmas vadītājs

Maija Rieksta

projekta “Waste Art” vadītāja Vidzemes plānošanas reģionā

¹ [Eurostat statistika par atkritumiem](#)

² [Eiropas Parlamenta un Padomes 2018. gada 30. maija direktīva 2018/850/ES, ar ko groza Direktīvu 1999/31/EK par atkritumu poligoniem](#)

VIENKĀRŠOTAIS atkritumu audits ģimenēm: plānošana, īstenošana un rezultātu izvērtēšana

Atkritumu audits ir pirmais solis ceļā uz pārmaiņām atkritumu apsaimniekošanas jomā. Tas palīdz gan izvērtēt situāciju un aktualizēt esošās problēmas, gan izplānot atbilstošas rīcības, lai tās risinātu.

Šeit aprakstīts **vienkāršotais variants**, kā izvērtēt savā māsaimniecībā radīto atkritumu daudzumu un kategorijas un kā pēc tam izmantot

iegūto informāciju:

1. **Sagatavošanās darbi** – kas jādara pirms audita?
2. **Audita norise** – kā jāveic audits?
3. **Rezultātu izvērtējums** – kas jādara pēc audita?

Vienkāršotais atkritumu audits ir sadalīts **2 posmos**:

- **1. posma** mērķis ir **noskaidrot**, kuras atkritumu kategorijas jūsu ģimene rada visvairāk;
- **2. posma** mērķis ir **analizēt** atsevišķi, kādas atkritumu vienības / priekšmeti ietilpst katrā kategorijā un kāpēc tie tika iegādāti un pēc tam izmesti.

Katra ģimene var izvēlēties audita veikšanas ilgumu pēc savas situācijas un iespējām, bet **minimālais audita veikšanas laiks būtu 2–4 nedēļas**:

- **1. posms** vispārējā atkritumu novērtēšana **vismaz 1 nedēļu**.
Svarīgi izvēlēties **tipisku nedēļu**, kas atspoguļo jūsu ikdienu, kā arī iekļaut **brīvdienas**.
- **2. posms** atkarībā no identificētajām atkritumu kategorijām – **katras** atkritumu kategorijas analīze **vismaz 1 nedēļu**.

Sagatavošanās darbi

1. Pirms uzsākt auditu un atkritumu samazināšanas projektu kopumā, ir svarīgi **informēt visus ģimenes locekļus** par atkritumu audita būtību, nozīmi un kāpēc jūsu ģimene to veiks.
2. Atsvaidziniet prātā, kas vispār ir atkritumi, kāpēc tie rodas, kur tie nonāk un kādas ietekmes, problēmas var radīt. Papildus varat nelielā **diskusijā pārrunāt**, kā vērtējiet **pašreizējo situāciju** ģimenē. Izrunāto varat **pierakstīt**, lai pēcāk salīdzinātu ar audita rezultātiem.
 - Cik bieži iztukšojat atkritumu spaini?
 - Cik daudz un kādi atkritumi tiek radīti?
 - Kā jums šķiet, kuras kategorijas atkritumus jūsu ģimene rada visvairāk?
 - Vai jūs šķirojat atkritumus?
 - Vai pārzināt jūsu atkritumu apsaimniekotāja noteikumus par šķirojamiem atkritumiem?
 - Vai ejat uz veikalu ar savu iepirkumu maisiņu?
 - Vai lietojat auduma maisiņus sveramo produktu iegādei (piem., dārzeni un augļi)?
 -

Papildu idejas un padomi!

Lai **sistemātiskāk novērtētu savus paradumus un rīcības**, varat aizpildīt Atkritumu tēmas pašnovērtējuma tabulu (*Pielikumā 7. lpp.*); to var arī papildināt ar saviem jautājumiem. Tām rīcībām, kas saņem zemu novērtējumu (1 vai 2 punkti), ir vērts pārrunāt, kāpēc tā, un izvirzīt par mērķi to mainīt. Savukārt, tām rīcībām, kas tiek īstenotas daļēji, – var apdomāt, kas traucē tās īstenot pilnvērtīgāk.

- 3. Izpētiet atkritumu kategoriju atgādni** (*pievienota atsevišķā dokumentā*). Uzziniet pie sava atkritumu apsaimniekotāja, kādus atkritumus tas pieņem pārstrādei (kurus var šķirot). Varat kopīgi pirms audita **patrenēties atpazīt atkritumu veidus** un uztaisīt nelielu izmēģinājumu. Tas veicinās izpratni un motivāciju, kā arī aiztaupīs laiku ikdienā, kad audits tiks īstenots.

Audita norise

1. posms: novērtēšana

Mērķis: noskaidrot, kas tad īsti ir tie atkritumi, ko ģimene ikdienā rada, un kādu kategoriju atkritumu ir visvairāk

- 1. Pie katras urnas** (apsekojiet VISAS sadzīves atkritumu urnas jūsu māsaimniecībā) ērti aizpildāmā vietā **piestipriniet** izdrukātu atkritumu kategoriju **atgādni** un atkritumu **uzskaites lapu** (*pievienota atsevišķā dokumentā*), kā arī nolieciet pildspalvu. Atkritumu uzskaites lapas apdrukājiet no abām pusēm!
- 2.** Ik reizi, kad kaut ko iemetat atkritumu tvertnē, **veiciet atzīmi atkritumu uzskaites lapā** pie attiecīgās kategorijas. Piezīmju sadaļā varat pierakstīt kādus īpašus komentārus vai vērojumus, kas rodas procesā.

Svarīgi!

Ja jūs jau **šķirotat bioloģiskos atkritumus** un tos kompostējat vai kur citur realizējat, nemetot kopējā atkritumu urnā, tad uzskaites lapā būtiski atzīmēt nevis daudzumu, bet gan to, cik daudz no šiem atkritumiem ir pārtikas atkritumi, kas būtu bijuši lietojami uzturā (vecs vai pāri palicis ēdiens, sapelējusi maize utt.). No šī varēsiet secināt, vai organiskie atkritumi jums lielākoties tiešām ir atkritumi (mizas, dārzeņu atgriezum, olu čaumalas utt.), vai tomēr pārtikas atkritumi, kas liecina par nepieciešamību piestrādāt pie paradumu maiņas (iepirkšanās paradumi, ēdienreižu plānošana, porciju aprēķins u. tml.).

- 3.** Katru reizi, kad iztukšojat atkritumu maisu, **nosveriet to un ierakstiet tabulā iztukšošanas datumu un maisa svaru**. Šādi iegūsi aptuveno priekšstatu par atkritumu apjomu, ko radāt.
- 4.** Tiklīdz kāda no sadaļām atkritumu uzskaites tabulā ir pilna ar atzīmēm, **saskaitiet katras sadaļas atzīmes** un ierakstiet summu pēdējā ailītē. Lapas apakšā **ierakstiet attiecīgās dienas datumu** un lapu saglabāiet. **Lietojiet lapas otrā pusē esošo tabulu** vai pēc vajadzības izdrukājiet jaunu lapu un **turpiniet auditu**.

5. Kad vismaz 1 nedēļu vai ilgāku jūsu izvēlētu periodu esat veikuši visu atkritumu uzskaiti, paņemiet visas aizpildītās lapas un saskaitiet katras kategorijas aprēķinātās summas, lai uzzinātu **kopējo atkritumu vienību skaitu katrā kategorijā visā audita veikšanas laikā**. Ja vēlaties, varat pēc katras lapas aizpildīšanas summu ievadīt Excel tabulā, kas automātiski aprēķinās kopējo daudzumu (*pievienots dokuments "Atkritumu-uzskaites-lapa-EXCEL"*).
6. **Nosakiet, kuru kategoriju atkritumus radāt visvairāk.** Šiem atkritumiem nākamo nedēļu laikā audita 2. posmā pievērsīsieties tuvāk. Katrai ģimenei rādītājs būs atšķirīgs – tā var būt tikai viena kategorija (piemēram, plastmasa), bet tās var būt arī vairākas kategorijas.

2. posms: TOP atkritumu kategoriju analīze

Mērķis: analizēt un pētīt atsevišķi katru no identificētajām "lielajām" atkritumu kategorijām

1. Izveidojiet **atsevišķu kasti vai spaini** izvēlētajai atkritumu kategorijai un novietojiet blakus baltu lapu un pildspalvu. Atkritumu ievietošana atsevišķā kastē **mazinās ilūziju, ka atkritumu tvertne ir kā melnais caurums**, un ļaus tiešām **reāli ieraudzīt** to atkritumu apjomu un veidus, ko rādāt.
2. Izvēlētajā laika periodā (1 nedēļa vai vairāk) **TIKAI šīs vienas kategorijas** atkritumus šķirojiet atsevišķi šajā kastē un uz lapas **pierakstiet visus komentārus, secinājumus, pārdomas** par izmestajām atkritumu vienībām (ar vienību saprotot, piemēram, vienu ūdens pudeli, vienu jogurta trauciņu, vienu papīra lapu utt.).

Jūs varat sev atbildēt, piemēram, uz šādiem jautājumiem:

- Kāpēc es nopirku/ieguvu šo vienību?
 - Kādu funkciju tā pildīja?
 - Cik ilgi tā kalpoja?
 - Vai kāda veida atkritumu vienības atkārtojas? Vai tas ir saistīts ar kādiem maniem paradumiem, ikdienas režīmu/gaitām (*piemēram, ūdens pudeles, ko pārku vienmēr dodoties uz treniņu; vai kafijas krūzītes, ko pārku, uzpildot degvielu; vai salātu trauciņš, jo nav laika pagatavot vakariņas*)?
 - Vai es varu šo atkritumu vienību neizmest un izmantot kādam citam mērķim?
 - Vai varu to kādam pārdot vai atdot?
 - Vai mans atkritumu apsaimniekotājs to pieņem pārstrādei?
 - Vai to var nodot pārstrādei kaut kur citur (piemēram, drēbes)?
 - Kā šo atkritumus vienību skaitu varētu samazināt?
 - Vai ir ilgtspējīgākas / labai draudzīgākas alternatīvas šai vienībai?
3. Lai precīzāk veiktu visu vienību analīzi, jūs varat nedēļas beigās **izvērtēt kastes saturu un kopīgi** apskatīt un izvērtēt visas vienības, **uzdodot un pārrunājot iepriekš minētos jautājumus**. Tas ļaus jums vēl labāk ieraudzīt, kas tad īsti "dzīvo" jūsu atkritumu tvertnē.
 4. Veiciet šādu **analīzi par visām atkritumu kategorijām**, kuras esat identificējuši kā "ievērības cienīgas". Ja telpa un iespējas atļauj, jūs varat analizēt vairākas kategorijas vienlaicīgi, bet varat arī to veikt secīgi – vienu nedēļu vienu kategoriju, otru nedēļu – nākamo, utt.

Rezultātu izvērtēšana un rīcību izvirzīšana

1. **Pārlasiet un pārrunājiet** kopīgi ar pārējiem ģimenes locekļiem visas secinājumu lapas.
2. Padomājiet, vai bija lielas **atšķirības** starp atkritumu veidiem un daudzumu **atkarībā no dienas/nedēļas**. Ja bija – kāpēc?
3. **Izrunājiet** ne tikai vides ietekmes, bet arī to, **cik naudas jūs varētu ietaupīt**, mainot līdzšinējo atkritumu apsaimniekošanas praksi. Kur šo naudu varētu izmantot? Ja iespējams, sarēķiniet, cik daudz naudas varētu ietaupīt, mainot kādu paradumu (piemēram, ieviešot daudzkārt lietojamu ūdens pudeli. NB! Arī daudzkārt lietojamām ūdens pudelēm svarīgi ievērot norādīto lietošanas drošuma termiņu).
4. Nākamais solis ir **rīcību izvirzīšana**, kas palīdzēs novērst atkritumu rašanās cēloņus, samazināt atkritumu daudzumu un veicināt atkārtotu izmantošanu un pārstrādi:
 - jāizvēlas **prioritātes** jeb jāsaprot, ko jūs gribat sasniegt vispirms;
 - jādefinē **izvērtētajai situācijai atbilstoši, konkrēti un izmērāmi mērķi**;
 - jāsadala **pienākumi**, jāizplāno **ieviešanas laiks** un jāsaprot, kādi **resursi** ir nepieciešami, lai varētu iecerēto realizēt;
 - jāizplāno **pārraudzības un izvērtēšanas metodes**, kuras izmantosiet, lai novērtētu realizētās aktivitātes, attiecīgi sasniegto rezultātu un to atbilstību izvirzītajiem mērķiem.

Padoms!

Varat izveidot tabulu, kurā uzskaitāt sasniedzamos mērķus un rīcības. Šo tabulu novietot visiem ģimenes locekļiem ikdienā redzamā vietā.

Svarīgi!

Jāizvēlas un jāizplāno rīcības, kas palīdz risināt **tieši jūsu izvērtējumā konstatētās problēmas**, prioritāri vēršot uzmanību vispirms atkritumu neradīšanai, samazināšanai, atkārtotai izmantošanai un tikai tad šķirošanai. **Rīcībām jābūt reālām un īstenojamām. Labāk sākt ar vienu vai divu paradumu maiņu**, jo, mēģinot vienlaicīgi iedibināt vairākus jaunus ieradumus, ir lielāka iespēja, ka vienā brīdī visu gribēsies mest pie malas.

Padoms!

Lai noskaidrotu, kādas izmaiņas ir panāktas, cenšoties mainīt paradumus, **pēc kāda laika varat auditu atkārtot**. Salīdziniet jaunus rezultātus ar iepriekšējo izvērtējumu un analizējiet atšķirības, attīstības dinamiku. **Nebēdājaties, ja rezultāti nav tādi, kādus jūs gaidījāt. Pārmaiņām ir nepieciešams laiks!**

Pielikumi

Atkritumu tēmas pašnovērtējuma tabula

1. Paradumu un praktisku realizēšanas priekšnosacījumu izvērtējums

Izmantojot atbilstošu metodi, atzīmējiet līmeni katrā jautājumā pēc šāda principa:

1 – nepieņemami, 2 – slikti, 3 – apmierinoši, 4 – labi, 5 – lieliski (piemēri doti pa labi un pa kreisi)

		1	2	3	4	5	
Vai izvērtējat, no kurām lietām varētu atteikties, kuras varētu nepirkt, lai pēc tam neradītu liekus atkritumus? (<i>Ieteicamā metode – intervija, novērojumi</i>)	Nekad 0 %						Katru reizi 100 %
Vai, pērkot lietas, izvērtējat to ietekmi uz vidi, iepakojumu, kalpošanas ilgumu, izmantošanas iespējas, izcelsmi u.tml.? (<i>Ieteicamā metode – intervija, novērojumi</i>)	Nekad 0 %						Katru reizi 100 %
Vai izvērtējat, kuras no šķietami nevajadzīgām un ārā metamām lietām var lietot atkārtoti, saremontēt, pārveidot u.tml.? (<i>Ieteicamā metode – intervija, novērojumi</i>)	Nekad 0 %						Katru reizi 100 %
Vai maināties ar lietām? (Piem., grāmatām, apģērbiem, dažādām citām lietām.) (<i>Ieteicamā metode – novērojumi</i>)	Nekad						Regulāri, vairākas reizes gadā notiek šādas aktivitātes
Vai, drukājot dokumentus, tiek apdrukātas abas papīra puses? (<i>Ieteicamā metode – aptauja, novērojumi</i>)	Nekad 0 %						Vienmēr, kad iespējams 100 %
Vai svinībās tiek lietoti vienreiz lietojamie trauki? (<i>Ieteicamā metode – aptauja, novērojumi</i>)	Bieži >80 %						Nekad 0 %
Vai bieži lietojat vienreizējās glāzītes no dzērienu automāta / benzīntanka u. tml.? (<i>Ieteicamā metode – aptauja, novērojumi</i>)	Bieži >80 %						Gandrīz nekad 5 % <
Vai lietojat savu daudzreiz lietojamu krūzi, pudeli? (<i>Ieteicamā metode – aptauja, novērojumi</i>)	Nekad 0 %						Katru reizi 100 %
Vai bieži pērkat ūdeni plastmasas pudelēs? (<i>Ieteicamā metode – aptauja, novērojumi</i>)	Bieži >80 %						Gandrīz nekad 5 % <
Vai zināt, kā pareizi šķirot atkritumus? (<i>Ieteicamā metode – novērojumi</i>)	Nē, nemaz nezinu						Ļoti labi zinu

Vai mājās ir iespēja kompostēt bioloģiskos atkritumus? (<i>Ieteicamā metode – novērojumi</i>)	Nav							Gan pārtikas, gan lapu atkritumus
Vai jūs iesaistāties atkritumu piesārņojuma novēršanā un sakopšanā savā apkārtnē, piejūrā, mežā, utt.? (<i>Ieteicamā metode – novērojumi</i>)	Nē, nekad							Vairākās aktivitātēs
Vai svinībās tiek palaisti gaisā baloni vai dalīti plastmasas aksesuāri? (<i>Ieteicamā metode – novērojumi</i>)	Jā, bieži >80 %							Nekad 0 %
.....?? (<i>papildu jaut.</i>)								
.....??								